

УДК [930.22:004.08](477)

Ю. С. КОВТАНЮК*

ВИТОКИ ЕЛЕКТРОННОГО ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА ЯК НАУКОВОГО НАПРЯМУ ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА

Проведено дослідження витоків електронного документознавства як наукового напрямку документознавства. Хронологічні межі дослідження: нижня межа пов'язана із часом започаткування в Україні механізації та автоматизації ділових процесів – середина 1920-х років. Верхня межа – прийняття законів України “Про електронний документ та електронний документообіг” та “Про електронний цифровий підпис”.

Ключові слова: електронне документознавство; електронний документ; уніфікація; стандартизація; автоматизація; ділові процеси; архівна справа; носії інформації; автоматизовані системи; документалістика.

Нині термін “електронне документознавство” набуває певного поширення, зокрема у працях відомих українських документознавців (С. Кулешова, М. Слободяника, Г. Швецової-Водки та ін.). Так, С. Кулешов окреслив найактуальніші наукові завдання у сфері створення та функціонування електронної документації¹, М. Слободяник зробив спробу визначити перспективну проблематику досліджень у сфері електронного документознавства², Г. Швецова-Водка виокремила електронне документознавство у структурі документознавства³. Водночас електронне документознавство ще комплексно не вивчалось як науковий напрям, не аналізувалися його історичні витoki та теоретичні засади як документознавчої дисципліни, не були достатньо обґрунтовані сучасні й перспективні напрями наукових досліджень в електронному документознавстві.

Витoki електронного документознавства, безперечно, сягають тих перших розробок, що стосувалися електронного документа. Ці пошуки за часом їх початку збіглися із становленням такої комплексної науки як інформатика, що формується в першій половині 1960-х років одночасно в СРСР і Франції. У США та Великій Британії змісту інформатики відповідали такі дисципліни, як інформаційна наука та комп'ютерна наука⁴. Незважаючи на те, що за своїми об'єктами і предметом зазначені дисципліни значно різнилися, але вони мали один спільний напрям – це дослідження процесів створення та функціонування інформації за допомогою електронно-обчислювальної техніки (ЕОМ). Однак у ціло-

---

* *Ковтанюк Юрій Славович* – старший науковий співробітник відділу документознавства Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства.

му ця інформація не мала чітких меж за типологічними, функційними, комунікаційними та іншими характеристиками. Це могли бути організаційно-розпорядчі документи, тексти публіцистичних або наукових публікацій, описи винаходів, бухгалтерські рахунки, поштові повідомлення, інформація, надіслана зі супутника тощо. Тобто будь-яка інформація, що циркулює в ЕОМ та каналами зв'язку між ЕОМ. В СРСР на початку вона не позначалася навіть як документальна⁵, в англomовній спеціальній літературі застосовували термін “документи ЕОМ” або “перфокарти” (“перфофіші”) чи “перфострічки”, або “магнітні стрічки” (залежно від того, яким був основний вид носія для вводу і виводу інформації з ЕОМ на той час). З іншого боку, визначаючи спорідненість інформатики та документознавства у вивченні такого об'єкта як документна інформація, радянські вчені зазначали, що інформатика досліджує інформацію, яка виникла в результаті наукової та технічної діяльності, а документознавство – управлінської⁶.

На документознавчому аспекті дослідження технічного документування наголошував ще фундатор радянського документознавства К. Мітяєв: дослідження прийомів технічного документування інформації, технічних засобів пошуку документальної інформації⁷, проблем розробки та створення єдиної державної системи діловодства на підґрунті технічного документування у техніці⁸, створення у межах єдиної системи діловодства раціональних національних і приватних систем документування з використанням технічних засобів для їх спрощення, здешевлення, надійності, уніфікації і стандартизації документації та матеріалів (носіїв – Ю. К.), технічних засобів⁹ (систем механізації та автоматизації – Ю. К.).

У 1960-х роках в СРСР на межі кібернетики і документознавства сформувався напрям з назвою “документалістика” – наука про організацію наукової та технічної інформації¹⁰. Автори монографій з інформатики¹¹ та мовознавчих дисциплін¹² зауважували, що цей термін був запропонований у 1958 р. математиком В. А. Успенським і його застосовують для позначення розділу інформатики, який вивчає документальні джерела наукової інформації. Радянські документознавці та архівознавці зазначали, що документознавство відрізняється від документалістики – кібернетичної дисципліни, що вивчає динаміку і структуру інформаційних потоків і масивів і розглядає документ як будь-яку фіксовану інформацію¹³. У цьому вони спиралися на наукові засади одного з фундаторів документалістики – Г. Воробйова¹⁴, але у цьому напрямі вбачали майбутнє документознавства і брали участь в наукових форумах та публікації наукових розвідок у виданнях з документалістики¹⁵. Документалістика навіть стала (разом із документознавством та архівознавством) складовою наукової спеціальності 05.25.02 в межах галузі науки “Інформація та інформаційні системи” у номенклатурі

спеціальностей наукових працівників, затверджених постановою Державного комітету СРСР з науки і техніки. Водночас документалістика не отримала достатнього розвитку і як науковий напрям припинила своє існування вже у 1980-х роках.

Бурхливий розвиток ЕОМ у 1970–1980-х рр., прийняття планів розбудови автоматизованих систем управління (АСУ) в СРСР¹⁶ зумовили посилення уваги радянських документознавців та архівознавців до проблем створення і використання документів електронно-обчислювальних систем¹⁷.

Відомий радянський архівіст В. Автократов, директор Всесоюзного інституту документознавства та архівної справи (ВНДІДАС), у своїй доповіді про результати перших наукових досліджень ВНДІДАС у галузі архівної справи та документознавства на зональній нараді працівників архівних установ СРСР у м. Чернівці (22–23 червня 1971 р.)¹⁸ окреслив два основних напрями досліджень у документознавстві: перший пов'язаний зі створенням у СРСР єдиної системи інформаційного обслуговування АСУ у народному господарстві та з'ясуванням правової сили нових видів машинних документів, що створюються за допомогою машинної техніки¹⁹. Початковим результатом роботи ВНДІДАС за першим напрямом була поява у 1976 р. посібника “Унифицированная система организационно-распорядительной документации”. Щодо другого завдання В. М. Автократов додав у своїй доповіді: “Подробнее сказать о существовании этого задания я не могу: задание еще не сформулировано”. Це можна вважати початком створення нового наукового напрямку у документознавстві.

І якщо найвідоміший радянський документознавець А. Сокова в 1978 р. пише про пов'язані із ЕОМ нові носії інформації, нові способи її фіксації, про нові документні форми (а з ними – про визначення складу їх реквізитів, способів засвідчення, шляхів уніфікації тощо), що мають бути внесені у загальнодержавний документообіг²⁰, то вже у своїй докторській дисертації, захищеній 1986 р., вона визначає проблему трансформації писемного документа в умовах все більшого застосування обчислювальної техніки та “машинного документування”, окреслюючи проблеми заміни традиційного документа машинограмою, збереженості писемного документа в умовах, з одного боку, недостатності для цього засобів в обчислювальній техніці, а з іншого боку – швидкої зміни поколінь ЕОМ²¹. За результатами своїх досліджень А. Сокова окреслює напрями перспективних теоретичних досліджень, пов'язаних із формуванням принципової концепції документних систем, які виходять за межі традиційного діловодного підходу і ґрунтуються на застосуванні АСУ. Це, на думку А. Сокової, гостро поставить завдання створення Загальнодержавної автоматизованої системи збору та обробки інформації²². За розроблення саме такої системи висловлювався

фундатор вітчизняної кібернетики В. М. Глушков. Інститут кібернетики АН УРСР, який він очолював, активно розробляв загальнодержавну автоматизовану систему (ЗДАС) збору й опрацювання інформації для обліку, планування, керування при комплексному вирішенні нагальних завдань народного господарства СРСР²³.

У 1960-х роках розпочинається процес впровадження ЕОМ у діяльність архівних систем країн, що активно використовують електронно-обчислювальну техніку. Деякі аспекти проблеми впливу на архіви засобів інформаційної техніки, які швидко розвиваються, двічі порушували на міжнародних зустрічах архівістів: у 1964 р. на V Міжнародному конгресі архівістів у Брюсселі (“вперше було поставлено питання про прийом на постійне зберігання машиночитаної документації”²⁴) і в 1965 р. на Міжнародній конференції “Круглого столу архівів” у Лондоні. Наступні п’ять років характеризуються значними досягненнями у розвитку електронно-обчислювальної техніки, які призвели до появи нової документації у вигляді перфокарт, перфострічок та пластинок²⁵. Обмін досвідом опрацювання ЕОМ даних, які склали “переважну більшість джерел для вивчення різних структур і кон’юнктури сучасності”, відбувся на XIII Міжнародній конференції “Круглого столу архівів”, у роботі якої взяли участь архівісти 40 країн світу, у тому числі й українські архівісти²⁶.

Ще з кінця XIX ст. людина прагнула підключати до опрацювання документної інформації різні пристрої та машини²⁷. Для цього створювались особливі документи з використанням машинних носіїв запису інформації: карти, стрічки, диски тощо. У дослідженнях напрямів застосування нетрадиційних документів на теренах нашої держави до початку 1960-х рр. виокремлювалось три етапи цього складного процесу: дореволюційний (починаючи з 1897 р.) і два наступних, чітко зазначених у радянські часи (розділених другою половиною 1930-х рр.). Кожен із них характеризується помітною зміною складу та змістом таких документів, зростанням обсягу відображених у неї даних, удосконаленням застосованих технічних засобів та форм носіїв запису²⁸. Технічні засоби, які розроблялися у цей період, були механічними і переважно відносилися до автоматизованих інформаційно-пошукових систем (ІПС), а нетрадиційні документи, що створювалися у таких системах, спочатку отримали назву механічних документів. Одним із прикладів такої системи, розробленої у 1925 р. відомим в Україні раціоналізатором діловодства Е. Еммануїлом, була система “Динамоучет”, яка включала перфокарти з подвійною крайовою перфорацією. Вона застосовувалась для механізованого опрацювання матеріалів партстатистики у Київському окружному партійному комітеті²⁹. Дослідження механічних документів для впровадження ІПС в установах, на підприємствах та у галузях народного господарства тривали до кінця 1980-х років³⁰. Інформація на

таких носіях фіксувалась у вигляді перфорованих отворів (механічний спосіб), намагніченості (під дією магнітних імпульсів, магнітного поля), зміні структури (під дією оптичних сигналів, лазера) спеціальних ділянок носія, які утворювали певну матрицю. Такі документи, котрі стали об'єктом вивчення документалістики, стали позначатися як матричні документи (МатД)³¹. Комбінації отворів, намагніченості або поглиблень та виступів, які містяться на поверхні носія, є фізичними станами, що розрізняють пристрої читання машин і перетворюються цими пристроями у послідовність електричних сигналів, котрі є еквівалентом відповідних письмових, звукових та зображальних повідомлень. Прогресуюча практика автоматичного читання інформації призвела до появи нетрадиційного різновиду документа³². У державних стандартах СРСР відповідний термін визначався як “документ, приспособленный (или пригодный) для автоматического считывания содержащейся в нем информации”³³. У 1970–1980-х рр. у радянській документознавчій терміносистемі документи, що функціонують в ЕОМ, стали позначатися як машиночитані документи (МЧД). Чи не найбільше публікацій присвятив МЧД відомий радянський документознавець і архівознавець К. Б. Гельман-Виноградов, виконуючи обов'язки члена Комісії з документалістики Наукової ради з комплексної проблеми “Кібернетика” АН СРСР³⁴.

У 1980-х рр. були здійснені перші спроби документознавчого, архівознавчого та джерелознавчого аналізу цих нових видів документів, з наданою їм функцією прискорення³⁵. Ці дослідження показали, що МЧД виникали і удосконалювались не тільки у зв'язку з потребою фіксації, розмноження, передачі інформації, але й завдяки зростанню потреб у її швидкому пошуку та опрацюванні. Виходячи з цих потреб, у 1980-х рр. найбільш актуальними напрямками наукових досліджень стали розробка АСУ науково-технічною інформацією³⁶ та АСУ виробничими процесами, виробництвами, галузями.

У спеціальних документознавчих та архівознавчих виданнях активно почали опрацьовуватись питання, пов'язані із правовим аспектом автоматизації керуванням народним господарством СРСР³⁷, необхідністю підготовки нормативної бази створення та функціонування МЧД, класифікування цих документів³⁸, їх експертизою цінності³⁹, архівним зберіганням⁴⁰, уніфікації⁴¹ та стандартизації⁴². Це призвело до впровадження низки нормативних актів та стандартів. За допомогою Інструктивних вказівок Держарбітражу СРСР від 29 червня 1979 р. за № И-1-4⁴³ було вирішено питання про використання у якості доказів з арбітражних справ документів, які підготовлені за допомогою електронно-обчислювальної техніки. У 1981 р. нормативним актом було затверджено надання юридичної сили документам на магнітній стрічці та паперовому носії, утвореними засобами обчислювальної техніки⁴⁴.

У період з 1980 до 1984 рр. було впроваджено стандарти, які унормовували роботу з МЧД⁴⁵. ГОСТ 6.10.1–80 встановлював вимоги до уніфікованих систем документації (УСД), що використовуються в АСУ, а також до розроблення, узгодження та затвердження УСД та складу реквізитів. ГОСТ 6.10.2–83 надав склад терміносистеми УСД, які використовують в АСУ, зокрема визначення терміна МЧД. ГОСТ 6.10.3–83 розповсюджувався на запис інформації уніфікованих документів загальносоюзного призначення для обміну між АСУ різних сфер, рівнів та обчислювальних центрів (ОЦ) колективного користування. ГОСТ 6.10.4–84 визначав надання юридичної сили документів з машинним носієм та машинограмам, створеними засобами обчислювальної техніки. У 1986 р. Держстандартом СРСР було затверджено Методичні рекомендації щодо впровадження та застосування ГОСТ 6.10.4–84⁴⁶.

Розвиток ЕОМ у 1970 – першій половині 1980-х рр., побудова ОЦ та налагоджування зв'язку між ними, розроблення та функціонування програмних засобів АСУ призвели до виникнення великих комплексів документів, створюваних за результатами впровадження АСУ⁴⁷. Згідно з Положенням про Державний архівний фонд СРСР⁴⁸ та Положенням, яке визначає порядок відбору, прийому на зберігання та доступу до користування документами, що створені засобами обчислювальної техніки⁴⁹, масові МЧД підлягали зберіганню в державних та відомчих архівах. У 1984 р. за рішенням “ТКНТ СССР и Госплана СССР ВНИИДАД, НИЦТД СССР, ЦГАНХ СССР”⁵⁰ було розроблено методичні рекомендації щодо порядку зберігання документів з машиночитаними носіями⁵¹. У зв'язку з цим історики, джерелознавці порушили питання про необхідність розроблення методики користування МЧД. Найбільш вагомий внесок у розв'язання проблем джерелознавства МЧД зробив К. Гельман-Виноградов. У своїй докторській дисертації, захищеній 1985 р., він визначає засади комплектування та користування МЧД, як історичних джерел⁵².

Актуалізація зазначеної проблематики, як уже зазначалося, була спричинена розробленням планів впровадження загальнодержавних та галузевих АСУ. Крім того, що кожна система мала продукувати службові галузеві документи з машиночитаними носіями, але й зазначені системи у своєму складі повинні були мати підсистему “Діловодство”. Втім, значне відставання СРСР у галузі комп'ютерних технологій у другій половині 1980–1990-х рр. (період створення ЕОМ п'ятого покоління та Інтернету) не дозволили реалізувати ці плани, були впроваджені лише окремі проекти галузевих АСУ. Навіть пріоритетний проект, пов'язаний із розробленням автоматизованих підсистем Інформаційно-обчислювальної системи “Союз” у Верховній Раді СРСР почав впроваджуватись тільки у 1989–1991 рр.⁵³ Слід зауважити, що саме

у другій половині 1980-х рр. за кордоном посилюється увага до створення так званих засобів конторської автоматизації, “автоматизованих бюро”, систем забезпечення прийняття рішень на фірмі тощо, які були власне проектами систем електронного діловодства, реалізованих на базі персональних ЕОМ.

Результати науково-технічного прогресу впроваджувались у всі споріднені галузі діяльності суспільства, пов’язані з опрацюванням та зберіганням інформації. Треба зазначити, що часто вивчення досвіду впровадження новітніх інформаційних технологій в одній галузі може призвести до прискорення вирішення нагальних завдань в іншій інформаційній галузі. Так, для більш ефективного використання досягнень інформаційних технологій у ділових процесах та архівній справі за-слуговує вивчення досвід впровадження таких технологій у бібліотечній справі⁵⁴.

Наприкінці 1980-х рр. з’являються перші посібники для гуманітарних спеціальностей вишів, які дають загальне уявлення про види інформації, різноманітність інформаційних процесів та системи управління цими процесами за допомогою електронно-обчислювальної техніки у різних інформаційних галузях⁵⁵.

В Україні у 1970–1980-х рр. проблематика, присвячена вивченню створення та функціонування МЧД, опрацьовувалася науково-дослідними інституціями, пов’язаними із розробленням систем автоматизації та організацією науково-інформаційної діяльності (зокрема бібліотечно-бібліографічного та іншого). Так, з метою автоматизації процесу сприймання тексту первинних документів безпосередньо ЕОМ у Київському інституті “УкрНДІнжпроект” було розроблено програмний аналізатор розпорядчих документів (ПАРАД), результатом якого був текст первинного документа з машинним носієм⁵⁶. Провідною інституцією на той час на теренах України, що опрацьовувала проблематику документалістики та впровадженням АСУ, був Інститут кібернетики АН УРСР. Нижче ми наведемо перелік основних напрямів Інституту кібернетики, які стосуються АСУ та МЧД⁵⁷.

1. Розроблення інформаційних мов (ІМ) для пошуку наукових публікацій за допомогою машин. Зусилля були зосереджені на створенні мови, яка дозволяє здійснювати пошук інформації не тільки за простими текстами з прямою послідовністю літер, а й за тими, що мають складні формули, наприклад, хімічні. Найбільш складну та чітку за своєю логікою ІМ в СРСР було розроблено групою співробітників Інституту кібернетики під керівництвом Е. Скороходько. Ця мова отримала назву “БИТ”. Терміни цієї ІМ можуть бути представлені у трьох варіантах: у вигляді формул, графіків та таблиць⁵⁸.

2. Споріднена проблематика ІМ – це технічні переклади текстів з однієї мови на іншу⁵⁹. Розроблення обох напрямів ґрунтується на вирі-

шенні завдання кодування текстів. До наукових інтересів Інституту кібернетики, зокрема Е. Скороходько⁶⁰, також відносилась і тема машинного перекладу текстів. Треба зазначити, що дослідження з цієї теми розпочалися ще у першій половині ХХ ст. Так, одним із заступників голови Наукової Ради з кібернетики, яка була створена рішенням Президії АН СРСР від 10 квітня 1959 р., був член-кореспондент АН УРСР О. О. Харкевич (згодом – дійсний член АН СРСР)⁶¹.

3. Продовжуються дослідження, пов'язані з розробкою нових ПС, які за способом реалізації отримують в Інституті кібернетики другу назву – “інформаційно-логічні системи”. Розробляється експериментальна інформаційна система тематичної орієнтації та координації (ІСТОК) такого класу, яка за алгоритмами автоматичної класифікації тематично зв'язаних між собою науково-дослідних організацій визначає кількісний показник сили їх зв'язку та будує на цій основі мережі (графи) інформаційних зв'язків між ними⁶².

4. Дослідження, пов'язані з розробкою нових типів носіїв інформації, які були спрямовані на збільшення щільності запису даних на одиниці фізичної поверхні носія.

5. Дослідження зі спрощення процесу машинного сприйняття інформації – надання ЕОМ “органів” зору, мовлення, слуху – розпізнавання зображень і мови в їх природному вигляді (незакодованому) та розроблення програм синтезуючих людську мову за основними правилами фонетики. Завдяки цим дослідженням стало можливим опрацювання зображень⁶³, отриманих з космічних супутників Землі, для проведення більш ефективних геологічних досліджень (розвідок) поверхні Землі.

6. Вирішення проблеми опрацювання величезних обсягів потоків інформації за рахунок розроблення автоматизованих систем керування різного рівня та налагодження каналів зв'язку між різними ОЦ та АСУ виробництва з метою швидкого збору інформації про обладнання, виробу, сировину тощо у масштабі всього СРСР⁶⁴.

7. Розроблення методів оптимального планування й керування за рахунок можливостей обчислювальних машин⁶⁵. Найбільш цікавим проектом серед інших, про який вже вказувалось вище, вважається так званий “ОГАС”⁶⁶. На жаль, цей проект, не зважаючи на колосальну роботу, яка була здійснена Інститутом кібернетики наприкінці 1970-х рр., з різних причин залишився на папері.

8. Дослідження інформаційної основи історії науково-технічного розвитку та керування наукою, розроблення та освоєння ефективних методів аналізу масових потоків інформації з метою узагальнення та вивчення минулого досвіду науково-технічного розвитку. На підґрунті таких підходів до цілей і завдань історичного досвіду науки та техніки були сформовані нові наукові напрямки – загальне наукознавство⁶⁷ (наука про науку⁶⁸) та конкретні історико-технічні дослідження. Най-

більший внесок серед українських вчених у дослідження цих наукових напрямів зробив Г. Добров, працюючи спочатку у відділі машинних методів переробки історико-наукової інформації Інституту історії АН УРСР, а далі в Інституті математики та Інституті кібернетики АН УРСР⁶⁹. Так, у жовтні 1975 р. у Києві була проведена Республіканська наукова конференція, присвячена шляхам підвищення якості та ефективності користування науково-технічною інформацією, на якій Г. Добров виступив від Інституту кібернетики зі вступною доповіддю⁷⁰.

Однак у УРСР в архівній справі та діловодстві дослідження, пов'язані з проблематикою АСУ та МЧД, були поодинокі, що наочно ілюструє провідний у цій сфері журнал “Архіви України”⁷¹. Побічно зазначена проблематика порушена у статті Л. Петрової⁷², де вперше подається методика визначення рівня механізації діловодних процесів в установах, організаціях та підприємствах, в якій визначено чотири рівня механізації діловодних процесів. Методика, розроблена Всесоюзним науково-дослідним інститутом праці, ґрунтується на визначенні оптимальної кількісної оцінки показників, необхідних при плануванні установами та організаціями робіт з механізації діловодних процесів. Методику було апробовано на ряді московських підприємств під час визначення на них необхідного рівня механізації і праці діловодного персоналу. Також питання механізації та автоматизації діловодства розглядалися в оглядовій статті Б. Астапова⁷³, інженера Українського філіалу Всесоюзного науково-дослідного інституту нормативів і планування при Держплані СРСР, де докладно наведені сучасні для того дня механічні засоби створення, копіювання, розмноження, опрацювання, зберігання та пошуку документів, які дозволяли автоматизувати зазначені процеси у діловодстві та архівній справі.

У статті М. А. Васильєва та В. П. Плакси порушено питання уніфікації документів, які функціонують в АСУ⁷⁴. Автори розкривають недоліки тогочасних документальних систем в АСУ і наводять шляхи їх усунення на підґрунті єдиної моделі уніфікації документів, акцентують на спеціальній урядовій постанові, за якою до 1975 р. заплановано створити 12 уніфікованих систем документації і наголошують на економічному ефекті від уніфікації документів, наводячи статистику економічного ефекту від впровадження АСУ в 1966–1970-х рр.

Великий інтерес викликав виступ начальника канцелярії Міністерства геології УРСР В. К. Савицької на Республіканській нараді з питань поліпшення діловодства і стану роботи відомчих архівів у міністерствах і відомствах, яку проводило Головне архівне управління при Раді Міністрів УРСР 18 травня 1976 р. у Києві⁷⁵. Виступ В. К. Савицької був присвячений контролю за виконанням документів. Вона поділилася з присутніми досвідом розробки автоматизованої системи контролю за виконанням документів (АСКВД), яка була розроблена і впроваджена

геологічною експедицією з геолого-економічних досліджень. Виконання документів контролювалося за допомогою ЕОМ “Минск-32”. Для здійснення контролю застосовувалась спеціальна картка, де разом із словесною інформацією вносились закодована інформація для її зчитування ЕОМ. Було підкреслено, що використання АСКВД у Міністерстві геології УРСР призвело до постійного та всеохоплюючого контролю виконання документів, що сприяло підвищенню особистої відповідальності працівників і покращенню роботи управлінського апарату міністерства в цілому.

Розгляд питання контролю за виконанням документів із застосуванням ЕОМ було продовжено у статті О. Родіонова, начальника секретаріату Укрсільгосптехніки⁷⁶. Автор наводить кількісні показники системи Укрсільгосптехніки (кількість підприємств, працівників, обсяг документообігу на рік тощо) і зазначає, що для раціоналізації управлінської праці необхідне розроблення і впровадження основних видів робіт в апараті управління. Для цього у центральному апараті Укрсільгосптехніки було впроваджено систему центрального контролю за виконанням документів із застосуванням ЕОМ, яку почали впроваджувати і в обласних об'єднаннях. У статті докладно висвітлено запропоновану технологію контролю за виконанням документів.

У 1988 р. на сторінках науково-практичного журналу “Архіви України” Ф. Вагановим, начальником Головархіву СРСР, було порушено питання появи та забезпечення збереженості архівів документів з нетрадиційними носіями інформації, зокрема МЧД⁷⁷. У статті повідомляється про створення у США та Швеції архівів, у яких передбачені приміщення для зберігання документів з нетрадиційними носіями інформації, зокрема, МЧД, які у Швеції розміщені у спеціальних підземних приміщеннях⁷⁸. Зазначено, як саме фізично зберігалися такі документи в архівах низки країн⁷⁹. Наприкінці огляду Ф. Ваганов зупиняється на проблемах, пов'язаних із зберіганням документів з нетрадиційними носіями інформації в радянських архівах, і зазначає, що в деяких з галузевих фондів, що входять до складу ДАФ СРСР, є досвід організації та використання МЧД, про який вони інформують зацікавлені установи про зберігання файлів та виконують запити установ і фізичних осіб на пошук документів, надають копії документів та витяги з них. Ф. Ваганов вважав основним завданням серед тих, які стояли перед вітчизняними архівістами, – забезпечення “схоронності” (збереженості – Ю. К.) документів з нетрадиційними носіями⁸⁰. Специфічні особливості роботи з такими документами, вказує автор статті, вимагають відповідної підготовки кадрів архівних працівників. У світі така підготовка базується на двох рівнях: на методологічному аспекті діяльності архівістів та на академічних (історії, філософії, документознавстві, архівознавстві)⁸¹.

У 1990-х рр. спостерігається підвищення зацікавленості документознавців та архівістів процесами машинного документування інформації та створення АСУ для автоматизації керування документаційними процесами з метою більш ефективного функціонування установ, організацій і підприємств та використання електронно-обчислювальної техніки для автоматизації архівної справи. Це було зумовлено поширенням у світі нового покоління мікропроцесорної техніки, зокрема, персональних ЕОМ (ПЕОМ) і впровадженням таких комп'ютерів у роботу установ, організацій і підприємств різної форми власності. Комп'ютерна техніка стає більш доступною, що дозволяє підвищити рівень підготовки суспільства до її повсюдного впровадження. Крім того, цей період історії України пов'язаний з її виходом зі складу СРСР та здобуттям незалежності. Це потребувало розроблення й впровадження власної для України нормативної та методичної бази у всіх галузях діяльності, зокрема щодо інформатизації українського суспільства.

Згідно з наказом начальника Головного архівного управління при Кабінеті Міністрів України 1 листопада 1994 р. № 45 на підставі Постанови Верховної Ради України від 24 грудня 1993 р. № 3815-ХІІ "Про порядок введення в дію Закону України "Про Національний архівний фонд і архівні установи" та Постанови Кабінету Міністрів України від 16 травня 1994 р. № 311 "Про створення в м. Києві Українського державного науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства" була створена провідна в Україні науково-дослідна установа з архівної справи та документознавства. У складі інституту діяли: відділ архівознавства з секторами історії та теорії архівної справи, забезпечення схоронності документів, формування Національного архівного фонду, науково-довідкового апарату та обліку документів; відділ документознавства; науково-інформаційний відділ⁸². Практично одразу одним із напрямів роботи інституту стала галузь інформатизації архівної справи⁸³.

Економічна ситуація 1990-х рр. не дозволяла повною мірою запровадити нові інформаційні технології (ІТ) для автоматизації ділових процесів та архівної справи. Цей період можна визначити як підготовчий період інформатизації суспільства, налагоджування інфраструктури телекомунікаційних зв'язків (мереж) між комп'ютерними системами і окремими ЕОМ та з'ясування шляхів впровадження ІТ у діловодстві та архівній справі. У 1995 р. в Українському державному науково-дослідному інституті архівної справи та документознавства розробляється проект першої концепції комп'ютеризації архівної справи⁸⁴. Поступова інформатизація архівних установ⁸⁵ дозволила створити умови для використання нових технологій для розроблення Національної архівної інформаційної системи (НАІС)⁸⁶ та вперше сформулювати принципи побудови автоматизованого робочого місця архівних працівників та до-

слідників кінофотодокументів (АРМ)⁸⁷. Найбільше досліджень у межах НАІС було здійснено з автоматизації ППС⁸⁸ та створення електронних видань⁸⁹. Цікавою є розробка, присвячена формалізації вибіркового знань про предметну галузь та побудову інформаційної системи електронного словника⁹⁰. Такий перелік тогочасних інтересів пояснюється зміною морально застарілих великих ЕОМ новим поколінням ПЕОМ. Електронно-обчислювальна техніка нового покоління практично не вироблялась вітчизняною електронною промисловістю, а згодом залишки такого виробництва взагалі припинили своє існування. На жаль, цей період можна характеризувати як період практично повної втрати МЧД⁹¹, які зберігались за рахунок роботи парку єдиної системи ЕОМ (ЄС ЕОМ). Разом з припиненням експлуатації таких машин зникла можливість читати носії, які використовувались в них для зберігання даних. Нові ЕОМ практично не підтримували роботу зі застарілими носіями.

У сучасну архівну терміносистему увійшли такі поняття, як “комп’ютер”, “ПЕОМ”, “файл”, “каталог” (“папка”), “дискета”, “магнітний диск”, “оптичний диск”, “база даних”, “автоматизоване робоче місце”, “автоматизована система управління”, “інформаційна пошукова система”, “електронний каталог (довідник)”, “мережа”, “захист інформації (інформаційної системи)” тощо. З середини 1990-х рр. починається процес створення вітчизняних систем керування діловими процесами. Спочатку такі системи отримали назву “системи комп’ютерного діловодства”⁹², з часом – “системи електронного діловодства”⁹³. Нині такі системи частіше називають системами електронного документообігу⁹⁴ (СЕД). На думку автора статті, виходячи з послідовності процесів, які охоплює діловодство та відповідності цим процесам функціональних можливостей сучасних систем, правильніша назва – “системи електронного діловодства”. Документообіг є, хоча і основною, але складовою діловодства⁹⁵.

Процес впровадження АСУ в Україні потребував унормування. “Безумовно, що в країні [у 1990-х рр.] здійснюється діяльність, пов’язана із розробленням законів, стандартів, керівних нормативних документів, класифікаторів техніко-економічної інформації (що мають, так би мовити, документознавчий характер), зі створенням різних уніфікованих систем документації чи обігом електронної документації”, – зазначає відомий український документознавець С. Г. Кулешов, і продовжує: “Однак, ці розробки часто незкоординовані, не мають планового характеру, їхні проекти не завжди узгоджуються з компетентними та зацікавленими відомствами та організаціями”⁹⁶. Цей процес зумовив появу стандарту ДСТУ 3719–98 (ISO 8613:1989) “Інформаційні технології. Електронний документообіг. Архітектура службових документів (ODA) та обмінний формат”, який складається з восьми частин і встановлює вимоги до структури службових електронних документів

призначених для їх обміну. Стандарт було розроблено спеціалістами з ІТ (ВАТ “Інститут прикладної інформатики”), без урахування думки документознавців, за що цей документ був заслужено критикований⁹⁷.

Наприкінці 1990-х рр. розгортаються дискусії і у середовищі відомих документознавців, зокрема навколо поняття “електронний документ”, привнесеному до вітчизняної терміносистеми з західних країн⁹⁸. Українські документознавці та архівісти все більше приділяють уваги у своїй науковій діяльності проблематиці електронного документа. Про це свідчить зростання показників кількості публікацій, присвячених електронним документам. Потреба вивчення феномену електронного документа, організації електронного діловодства та електронного документообігу, електронних архівів в Україні ілюструють статті, зокрема в таких профільних документознавчих виданнях, як “Архіви України”⁹⁹ та “Студії з архівної справи та документознавства”¹⁰⁰, а також в інших виданнях¹⁰¹.

Збільшення потоків публікацій, присвячених електронним документам, стимулювало думку щодо виокремлення у структурі документознавства самостійного напрямку – електронного документознавства. В Україні чи не першим про це написав у 1999 р. С. Г. Кулешов у статтях, присвячених структурі документознавства¹⁰². Зокрема, вчений зазначає: “У складі спеціального документознавства можуть бути й інші напрями, що пізніше, ймовірно, оформляться у наукові дисципліни, а саме – картографічне, науково-технічне, аудіовізуальне (кінофотофоновідеодокументознавство), *електронне документознавство* (виокремлено нами – Ю. К.). Названі напрями будуть орієнтовані не тільки на архівну справу, а й на бібліотечну, музейну діяльність, оскільки ці заклади мають солідні фонди карт (виданих і рукописних), кінофотофонодокументів. ... Електронне документознавство взагалі є найперспективнішим та інтегративним напрямом спеціального документознавства й водночас може бути (у силу цієї ж інтегративності) розділом загального документознавства”¹⁰³. Пізніше С. Кулешов повторює цю тезу у монографії 2000 р.¹⁰⁴ У цій роботі документознавець окреслив і найзагальніші завдання нового наукового напрямку¹⁰⁵.

Все це стало підґрунтям для прийняття у 2003 р. законів України, які визначили на законодавчому рівні такі поняття, як “електронний документ”, “електронний документообіг”¹⁰⁶ та “електронний цифровий підпис”¹⁰⁷, та стали основними документами для подальшого нормативно-правового унормування електронного документообігу, електронного діловодства та архівного зберігання електронних документів в Україні.

На цьому період, який передував формуванню електронного документознавства як наукового напрямку документознавства, в Україні закінчився.

- ¹ Кулешов С. Г. Документознавство: Історія. Теоретичні основи: монографія. – К., 2000. – С. 114.
- ² Слободяник М. С. Електронне документознавство: перспективна проблематика досліджень // Державне управління і право: зб. наук. пр. / КНУКІМ. – К., 2006. – Вип. 1. – С. 196–197.
- ³ Швецова-Водка Г. Н. Общая теория документа и книги: учеб. пособие. – М.: Рыбари, 2009. – С. 235.
- ⁴ Малиновский Б. Н. Очерки по истории компьютерной науки и техники в Украине – К.: Феникс, 1998. – С. 437–448.
- ⁵ Див.: Словарь терминов по информатике на русском и английском языках / ВИНТИ. – М.: Наука, 1971. – 359 с.
- ⁶ Никитин П. И. Некоторые аспекты разработки автоматизированных систем управления и обработки информации // Тр. МГИАИ. – М., 1974. – Т. 30, вып. 2: Механизация и автоматизация делопроизводства и архивов. – С. 18–19.
- ⁷ Митяев К. Г. Документоведение, его задачи и перспективы развития // Вопр. архивоведения. – 1964. – № 2. – С. 32.
- ⁸ Там же. – С. 35.
- ⁹ Там же. – С. 36–37.
- ¹⁰ Прикладная документалистика / отв. ред. В. В. Налимов. – М.: Наука, 1968. – С. 3. – (Серия “Организация и управление” / Акад. наук СССР. Науч. совет по кибернетике).
- ¹¹ Михайлов А. И., Черный А. И., Гиляревский Р. С. Научные коммуникации и информатика – М.: Наука, 1976. – С. 403.
- ¹² Кондратов А. М. Звуки и знаки. – 2 изд., перераб. – М.: Знание, 1978. – С. 54.
- ¹³ Автократов В. Н., Банасюкевич В. Д., Сокова А. Н. Основные направления развития документоведения // Теоретические проблемы документоведения : тезисы докл. к теорет. семинару / ВНИИДАД. – М., 1975. – С. 37.
- ¹⁴ Документальные системы управления / под ред. Г. Г. Воробьева и Г. М. Гаазе-Рапопорта. – М.: Экономика, 1973. – С. 3.
- ¹⁵ Див., наприклад: Гаазе-Рапопорт М. Г., Сокова А. Н. Психологические факторы в документации и их использование // Вопр. кибернетики. – М., 1978. – Вып. 39: Документалистика и психология. – С. 27–39; Вопросы кибернетики. Современные документальные системы / под ред. В. Н. Автократова и А. Н. Соковой. – М.: Сов. радио, 1979. – 155 с.
- ¹⁶ Глушков В. М. Всесоюзная автоматизация // Правда. – 1971. – 28 сент. – С. 59–64.
- ¹⁷ Его же. Вычислительная техника и проблемы автоматизации управления // Наука и жизнь. – 1971. – № 2. – С. 59–64.
- ¹⁸ Бездрабко В. В. Ще один штрих до біографії В. М. Автократова: нові джерельні знахідки // Пам’ятки: археогр. щорічник / Держкомархів України, УНДІАСД. – К., 2008. – Т. 9. – С. 44–55.
- ¹⁹ ЦДАВО України, ф. 14, оп. 2, спр. 2310, арк. 94–106.
- ²⁰ Сокова А. Н. Современные исследования в области документоведения // Сов. архивы. – 1978. – № 4. – С. 50–51.
- ²¹ Её же. Развитие советского документоведения в условиях НТР (1960–1980 г.г.): автореф. – Дис ... д-ра ист. наук. – М., 1986. – С. 41–42.
- ²² Её же. Современные исследования в области документоведения // Сов. архивы. – 1978. – № 4. – С. 44.

²³ Глушков В. М., Валах В. Я. Что такое ОГАС? – М.: Наука. – 1981. – 160 с. – (Библиотека “Квант”; вып. 10).

²⁴ Ваганов Ф. М. Забезпечення схоронності “нових архівів” // Архіви України. – 1988. – № 6. – С. 19.

²⁵ Мітюков О. Г. XIII Міжнародна конференція “Круглого стола архівів” // Архіви України. – 1972. – № 1. – С. 3.

²⁶ Там само. – С. 4–9.

²⁷ Гельман-Виноградов К. Б. Машиночитаемые документы в СССР. Вып. 1: Области применения. Классификация. – М., 1980. – Вып. 1. – С. 17–43.

²⁸ Его же. Машиночитаемые документы периода развитого социалистического общества. Проблемы источниковедения: автореф. дис. ... д-ра ист. наук. – М.: МГИАИ, 1984. – С. 16.

²⁹ Его же. Исторический опыт разработки механизированных систем документальной информации // Анализ тенденций и прогнозирование научно-технического процесса. Применение математических методов и ЭВМ в исследованиях по истории науки и техники. – К.: Наук. думка, 1967. – С. 127–131.

³⁰ Кибернетика и документалистика. Механизация процесса накопления, хранения и поиска научной информации / отв. ред. В. В. Налимов. – М.: Наука, 1966. – 164 с. – (Серия “Организация и управление” / Акад. наук СССР. Науч. совет по кибернетике); Кузнецов Г. М., Хромов Л. Н. Система информационного обслуживания с дифференцированным распределением информации // Прикладная документалистика / отв. ред. В. В. Налимов. – М.: Наука, 1968. – С. 138–158. – (Серия “Организация и управление” / Акад. наук СССР. Науч. совет по кибернетике); Кискин П. Х. Применение методов документалистики в Молдавии [Україні] // Там же. – С. 160–171.

³¹ Гельман-Виноградов К. Б. Машиночитаемые документы: вопросы терминологии и идентификации // Науч.-техн. информ. (ВИНИТИ). – М., 1981. – Сер. 2, № 3. – С. 3.

³² Его же. Трудности научной трактовки понятия “документ” и пути их преодоления // Особая миссия документов: избр. тр. / предисл. проф. М. В. Ларина. – М., 2009. – С. 18–19.

³³ ГОСТ 6.10.2–83. Унифицированные системы документации. Термины и определения. – М.: Изд-во стандартов. – 1984.

³⁴ Див. збірник праць вченого різних років: Гельман-Виноградов К. Б. Особая миссия документов: избр. тр. – М., 2009. – 184 с.

³⁵ Гельман-Виноградов К. Б. Теоретические проблемы документоведения, архивоведения и источниковедения машиночитаемых документов // Методологические вопросы архивоведения и организации документов в архивах: сб. науч. тр. / ВНИИДАД. – М., 1984. – С. 1–19.

³⁶ Добров Г. М. Система цілей і засобів керування наукою. Бесіда VI // В. М. Глушков, Добров Г. М., Терещенко В. І. Бесіди про управління. – К.: Політвидав. – 1973. – С. 84–98.

³⁷ Див., наприклад: Венгеров А. Б. Право и информация в условиях автоматизации управления. – М.: Юрид. лит., 1978. – 208 с.; Венгеров А. Б., Пертцук В. А., Самощенко В. А. Правовые основы автоматизации управления народным хозяйством СССР: учеб. пособие. – М.: Высш. шк., 1979. – С. 139; Знаменский Г. Л. Методы и средства повышения эффективности хозяйственного законодательства: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – М.: ИГП АН СССР, 1984. – С. 14–15.

³⁸ Чуковенков А. Ю. Машиночитаемые документы: определение понятия и выбор признаков классификации // Документирование управленческой деятельности: сб. науч. тр. / ВНИИДАД. – М., 1986. – С. 53–73.

³⁹ Мирошниченко А. В. О классификации и экспертизе ценности документов АСУ // Сов. архивы. – 1979. – № 6. – С. 53–56.

⁴⁰ Даниленко И. И., Цаплин В. В. Об отборе на государственное хранение машиночитаемых документов // Сов. архивы. – 1981. – № 3. – С. 14–19; Даниленко И. И., Цаплин В. В. Об архивном хранении и использовании машиночитаемых документов // Сов. архивы. – 1985. – № 3. – С. 3–11; Тахонин В. А., Цаплин В. В. О задачах, методах и концепции описания машиночитаемых документов, подлежащих передаче в государственные архивы // Сов. архивы. – 1986. – № 1. – С. 10–14.

⁴¹ Кокорев В. И. Унификация документов управления. – М.: Экономика, 1979. – 184 с.

⁴² Кокорев В. И. Стандартизация документов в управлении // Документальные системы в управлении / под ред. Г. Г. Воробьева и М. Г. Гаазе-Рапопорта. – М.: Экономика, 1973. – С. 164–166.

⁴³ Инструктивные указания об использовании в качестве доказательств по арбитражным делам документов, подготовленных с помощью электронно-вычислительной техники. Госарбитраж СССР от 29 июня 1979 г. № И-1-4 // Бюллетень нормативных актов министерств и ведомств СССР. – М., 1980. – № 1.

⁴⁴ Временные общетраслевые руководящие указания о придании юридической силы документам на магнитной ленте и бумажном носителе, создаваемым средствами вычислительной техники: утверждены Постановлением ГКНТ от 20 апреля 1981 г. № 100 // Бюллетень нормативных актов министерств и ведомств СССР. – М., 1981. – № 9.

⁴⁵ ГОСТ 6.10.1–80. Унифицированные системы документации. Основные положения (заменено на ГОСТ 6.10.1–88 “Унифицированная система документации, используемые в АСУ. Основные положения”); ГОСТ 6.10.2–83. Унификация систем документации. Термины и определения; ГОСТ 6.10.3–83. Унифицированные системы документации. Запись информации унифицированных документов в коммуникативном формате; ГОСТ 6.10.4–84. Унифицированные системы документации. Придание юридической силы документам на машинном носителе и машинограмме, создаваемым средствами вычислительной техники. Основные положения; Пшенико А. В., Чуковенков А. Ю. Формирование нормативной базы документов, создаваемых средствами вычислительной техники // Сов. архивы. – 1986. – № 2. – С. 37–42.

⁴⁶ РД 50–613–86. Методические указания по внедрению и применению ГОСТ 6.10.4–84: утверждены Постановлением Госстандарта от 24 сентября 1986 г. № 2781 со сроком введения с 1 июля 1987 г.

⁴⁷ Ковальченко И. Д., Дробяков В. З., Воронкова С. В. Научная организация массовой документации и ее использование в интересах исторической науки // Архивы СССР периода развитого социалистического общества: материалы Всесоюз. науч. конф. – М., 1979. – Ч. 1. – С. 48–51.

⁴⁸ Положение о Государственном архивном фонде СССР (ГАФ СССР): утверждено постановлением Совета Министров СССР от 4 апреля 1980 г. № 274 // Собрание постановлений правительства СССР. – М., 1980. – № 10. – Ст. 71.

⁴⁹ Положение о порядке отбора, приема на хранение и выдачи потребителям документов, созданных средствами вычислительной техники. – М., 1983. – С. 3.

⁵⁰ Пшенико А. В., Чуковенков А. Ю. Формирование нормативной базы документов, создаваемых средствами вычислительной техники // Сов. архивы. – 1986. – № 2. – С. 41.

⁵¹ РД 50–524–84. Методические указания “Порядок хранения документов на машинных носителях”: утверждены Постановлением Госстандарта от 25 декабря 1984 г. № 4895 со сроком введения с 1 января 1986 г.

⁵² Гельман-Виноградов К. Б. Машиночитаемые документы периода развитого социалистического общества. Проблемы источниковедения: автореф. дис. ... д-ра ист. наук. – М.: МГИАИ, 1984. – С. 4–6.

⁵³ Никитов В. А., Орлов Е. И., Старовотов А. В., Савин Г. И. Информационное обеспечение государственного управления. – М.: Славян. диалог, 2000. – С. 98–117.

⁵⁴ Див., наприклад: Кулешов С. Г. Система передачи заказов на литературу с помощью прикладных телевизионных установок (ПТУ) // Автоматизация и механизация информационной и библиотечной работы в ВУЗе. – К.: Знание, 1978. – С. 21–22; Кулешов С. Г., Стародубов Є. Ф., Терно В. В. Эффективность механизации и автоматизации третьего контура ИПС в условиях территориально разобщенных научно-промышленных объединений // Пути повышения качества и эффективности использования научно-технической информации: тез. докл. респ. науч. конф. Секция 6: Механизация и автоматизация информационных процессов. – К., 1975. – С. 37–39; Кулешов С. Г. Механизация и автоматизация справочно-информационной работы вузовских библиотек // Автоматизированные системы библиотек. – К.: Знание, 1977. – С. 27–28; Його ж. Машинопрочитувані носії як об'єкт комплектування наукової бібліотеки // Стратегія комплектування фондів наукової бібліотеки: тези доп. міжнар. наук. конф., 8–10 жовт. 1996 р. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 1996. – С. 64–65; Павлуша І. А. Створення та розвиток електронних бібліотек в Україні: бібліотекознавчий аспект: автореф. дис. ... канд. іст. наук. – К., 2002. – 18 с.; Слободяник М. С. Концептуальні засади формування електронної бібліотеки університету // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества: материалы 9-й Междунар. конф. “Крым 2002”. – М., 2002. – Т. 1. – С. 257–259 та ін.

⁵⁵ Див., наприклад: Информатика / под ред. К. В. Тараканова. – М.: Книга, 1986. – 304 с.

⁵⁶ Дудаков Б. Г., Малышев Д. Д., Фельдман Я. Л. Об одном из решений проблемы ввода распорядительных документов в ЭВМ // Сов. архивы. – 1986. – № 2. – С. 43–46.

⁵⁷ Глушков В. М., Валах В. Я. Что такое ОГАС? – М.: Наука. – 1981. – С. 59–61. – (Библиотека “Квант”; вып. 10).

⁵⁸ Кондратов А. М. Звуки и знаки. – 2 изд., перераб. – М.: Знание, 1978. – С. 59.

⁵⁹ Успенский В. А. Итоги работы секции алгоритмов машинного перевода // Труды по неформатике: в 2 т. – М.: ОГИ, 2002. – С. 314–333.

⁶⁰ Скороходько Э. Ф. Вопросы перевода английской технической литературы. – К.: Киев. ун-т, 1963. – 92 с.

⁶¹ *Иванов В. В.* Академик А. И. Берг и развитие работ по структурной лингвистике и семиотике в СССР [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.mmedia.nsu.ru/cshistory/obj221/DEFAULT.htm>. – Назва з екрана.

⁶² *Коренной А. А.* Проектирование направления использования научно-технической информации в управлении // Пути повышения качества и эффективности использования научно-технической информации: тез. докл. Респ. науч. конф. Секция 1. – К.: УкрНИИИТИ, 1975. – С. 24–27.

⁶³ Див., наприклад: *Глушков В. М., Ковалевский В. А., Рыбак В. И.* Универсальная установка для исследования алгоритмов распознавания изображений // Принципы построения самообучающихся систем. – К., 1962. – С. 63–72; *Глушков В. М.* Алгоритм обучения машины распознаванию простейших геометрических фигур // Там же. – С. 5–18; *Глушков В. М., Грищенко Н. М., Стогний А. А.* Алгоритм распознавания осмысленных предложений // Там же. – С. 19–26; *Браверман Э. М., Глушков В. М., Ковалевский В. А., Лещевский А. А.* Теория распознавания образов и обучающихся систем // Изв. АН СССР. Техн. кибернетика. – 1963 – №5. – С. 98–101.

⁶⁴ Див., наприклад: *Архангельский Ю. С., Быченко Н. Н., Глушков В. М.* О взаимодействии функциональных звеньев РАС УССР // Тр. семинара “Вопросы создания РАС и Государственной сети вычислительных центров”. – 1975; *Глушков В. М., Михеев Ю. А., Стогний А. А.* Вопросы реализации информационного обеспечения в условиях государственной сети вычислительных центров и распределенные банки данных // Принципы построения распределенного автоматизированного банка данных ГСВЦ. – К., 1975. – С. 5–20; *Глушков В. М., Кушир Э. Ф., Стогний А. А.* Функциональная структура и элементы сетей ЭВМ // Управляющие системы и машины. – 1975. – № 3. – С. 1–10; *Глушков В. М., Панышин Б. Н., Стогний А. А., Урсин Г. И.* Проблемы разработки программного обеспечения для организации взаимодействия АСУ различных уровней // Вопросы построения сетей ЭВМ и ВЦ коллективного пользования. – К.: ИК АН УССР, 1978. – С. 3–9; *Глушков В. М., Никулин В. Н.* Состояние и задачи проектирования и создания сетей вычислительных центров коллективного пользования // Механизация и автоматизация управления. – 1982. – № 3. – С. 1–4; *Глушков В. М., Никитин А. И.* Научные и практические проблемы создания сетей ЭВМ и систем коллективного пользования // Вычислительные системы, сети и центры коллективного пользования (ВСС и ЦКП-78): материалы конф. – Новосибирск, 1978; *Их же.* Некоторые проблемы создания и развития сетей ЭВМ // Программное обеспечение вычислительных сетей и систем реального времени: тез. докл. Всесоюз. конф. – К., 1981. – С. 3–6.

⁶⁵ *Глушков В. М., Карнаух В. Г., Матвеев М. Т., Михалевич В. М.* Общие принципы создания республиканской автоматизированной системы управления народным хозяйством УССР (РАСУ). – К.: Изд-во ВЦ Госплана, 1973; *Глушков В. М.* АСУ. Состояние и перспективы // Механизация и автоматизация управления. – 1975. – № 1. – С. 3–13; *Глушков В. М.* Макроэкономические модели и принципы построения ОГАС. – М.: Статистика, 1975. – 159 с.; *Глушков В. М., Морозов А. А., Скурихин В. И.* Система БАРС. Назначение, структура, характеристики // Управляющие системы и машины. – 1979. – № 2. – С. 3–7; *Глушков В. М., Брусиловский Б. Я., Матвеев М. Т., Шкурба В. В.* РАСУНТ – важнейшая подсистема РАС УССР // Механизация и автоматизация управления. – К., 1980. – № 2. – С. 8–11; *Бакаев А. А.,*

Глушков В. М., Крамаренко Р. П. Система управления базами данных “Пальма” // Управляющие системы и машины. – 1980. – № 5. – С. 94–97; Глушков В. М. ДИСПЛАН – новая технология планирования // Управляющие системы и машины. – 1980. – № 6. – С. 5–10; Глушков В. М., Михалевич В. С., Подчасова Т. П., Хазанов И. Б., Шкурба В. В. Многоуровневая система управления производственным объединением в организационно-программном комплексе ЭТАП // Управляющие системы и машины. – 1980. – № 3. – С. 3–7; Глушков В. М., Кожурин Ф. Д. Региональные автоматизированные системы управления. – К.: Знание, 1980. – Сер. 12, № 1. – С. 63; Глушков В. М. Основы безбумажной информатики. – М.: Наука, 1982. – 552 с.

⁶⁶ Глушков В. М. Проблемы ОГАС на современном этапе // Алгоритмы и организация решения экономических задач. – М.: Статистика, 1975. – Вып. 6. – С. 5–14.

⁶⁷ Добров Г. М. Актуальные проблемы науковедения. – М.: Знание, 1968. – 46 с.

⁶⁸ Его же. Наука о науке. Введение в общее науковедение. – М.: Наука, 1966. – 271 с.

⁶⁹ Його ж. Про машинні методи обробки історико-наукової інформації // Укр. іст. журн. – 1965. – № 1. – С. 96–101; Его же. О современных методах переработки историко-технической информации // Техника и ее место в истории общества. – М.: ИИЕТ АН СССР, 1965. – С. 34–65; Его же. Перфокартотеки для исследований по истории научно-технического прогресса: сб. инструктивных материалов. – К.: КДНТП, 1965. – 27 с.; Его же. Информационная основа научно-технического развития // Прикладная документалистика / отв. ред. В. В. Налимов. – М.: Наука, 1968. – С. 5–31. – (Серия “Организация и управление” / Акад. наук СССР. Науч. совет по кибернетике); Добров Г. М., Клименюк В. Н., Смирнов Л. П. Машинные методы переработки историко-научной информации. – М.: Наука, 1969. – 270 с.; Добров Г. М. Документалистика и управление наукой // Документальные системы в управлении / под ред. Г. Г. Воробьева и М. Г. Гаазе-Рапопорта. – М.: Экономика, 1973. – С. 6–15.

⁷⁰ Его же. Проблемы управления качеством процессов и результатов научных исследований // Пути повышения качества и эффективности использования научно-технической информации: тез. докл. Респ. науч. конф. Секция 1. – К.: УкрНИИТИ, 1975. – С. 24–27.

⁷¹ Архіви України: бібліогр. покажч. змісту, 1947–1970 рр. / уклад.: А. А. Батюк, М. І. Бутич. – К., 1999. – 188 с. – (Архівні та бібліографічні джерела української історичної думки; вип. 3); Архіви України: сист. покажч., 1971–1987 рр. / упоряд.: Л. М. Васько та ін. – К., 1988. – 194 с.; Анотований покажчик публікацій журналу “Архіви України” за 1988–1995 рр. / Голов. архів. упр. при Кабінеті Міністрів України, УДНДІАСД; уклад. Н. П. Павловська; відп. ред. І. Б. Матяш. – К., 1997. – 152 с.

⁷² Петрова Л. Методика визначення рівня механізації діловодства // Архіви України. – 1968. – № 6. – С. 58–62.

⁷³ Астапов Б. І. Сучасні засоби механізації та автоматизації діловодства // Архіви України. – 1972. – № 1. – С. 45–51.

⁷⁴ Васильєв М. А., Плакса В. П. Уніфіковані документи в автоматизованих системах управління // Архіви України. – 1972. – № 3. – С. 68–71; Їх же. Єдині моделі як засіб уніфікації документів // Архіви України. – 1972. – № 4. – С. 71–74.

⁷⁵ *Соловова Т. М.* Республіканська нарада з питань поліпшення діловодства і стану роботи відомчих архівів у міністерствах і відомствах // *Архіви України*. – 1976. – № 4. – С. 28.

⁷⁶ *Родіонов О. М.* Застосування електронно-обчислювальної техніки для контролю за виконанням документів // *Архіви України*. – 1977. – № 3. – С. 40–45.

⁷⁷ *Ваганов Ф. М.* Забезпечення схоронності “нових архівів” // *Архіви України*. – 1988. – № 6. – С. 18–30.

⁷⁸ Там само. – С. 22.

⁷⁹ Там само. – С. 26.

⁸⁰ Там само. – С. 29.

⁸¹ Там само. – С. 30.

⁸² Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства (УНДІАСД) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://undiasd.archives.gov.ua/index.php?m=15>. – Назва з екрана; Нова установа архівної системи // *Архіви України*. – 1994. – № 1/6. – С. 14–17. Інтерв'ю дає директор Українського державного науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства В. П. Ляхоцький. Він визначив основні завдання, що стоять перед науковим закладом, окреслив структуру установи, її штат, розповів про творчі задуми, відповів на питання про майбутню видавничу діяльність інституту.

⁸³ *Ляхоцький В. П.* Український державний науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства (УНДІАСД): основні напрями діяльності в галузі інформатизації архівної справи // *Національна архівна інформаційна система України і “Архівна та рукописна Україніка*. – К., 1996. – Вип. 1: Інформатизація архівної справи в Україні: сучасний стан та перспективи: зб. наук. пр. – С. 63–65

⁸⁴ Проект Концепції комп'ютеризації архівної справи / УНДІАСД. – К., 1995. – 12 с. – Ротапринт.

⁸⁵ *Захарченко Т. М.* Застосування ЕОМ у роботі державних архівів України // *Архіви України*. – 1996. – № 4/6. – С. 37–47; *Резникова В. В., Дудка Ю. А.* К вопросу компьютеризации некоторых участков работы Госархива Харьковской области // *Національна архівна інформаційна система України і “Архівна та рукописна Україніка*. – К., 1996. – Вип. 1: Інформатизація архівної справи в Україні: сучасний стан та перспективи: зб. наук. пр. – С. 133–139.

⁸⁶ *Лозицький В. С., Боряк Г. В., Дубровіна Л. А.* Національна архівна інформаційна система України і “Архівна та рукописна Україніка” // *Національна архівна інформаційна система України і “Архівна та рукописна Україніка*. – К., 1996. – Вип. 1: Інформатизація архівної справи в Україні: сучасний стан та перспективи: зб. наук. пр. – С. 12–18; *Гриша С. М., Сохань О. В.* Програмно-технологічні аспекти розбудови Національної архівної інформаційної системи (асоціативний підхід) // Там само. – С. 72–87; *Національна архівна інформаційна система: технічне завдання* // Там само. – С. 196–224.

⁸⁷ *Пшеничний В. Г.* Принципи побудови автоматизованого робочого місця архівних працівників та дослідників кінодокументів // Там само. – С. 148–153; *Кулешов С. Г., Терпіль Н. С.* Научная работа студентов по созданию электронных каталогов изданий // *Информационные технологии в славянской культуре и украинском возрождении: тез. докл. междунар. науч. конф.*, 16–17 февр. 1993 г. / Харьк. гос. ин-т культуры. – Х., 1993. – С. 81–82.

⁸⁸ *Захарченко Т. М.* Автоматизована інформаційно-пошукова система (АПС – “Фондовий каталог”) Головархіву України // Національна архівна інформаційна система України і “Архівна та рукописна Україніка. – К., 1996. – Вип. 1: Інформатизація архівної справи в Україні: сучасний стан та перспективи: зб. наук. пр. – С. 117–121; *Сохань О. В.* Гіпертекстові та гіпермедіальні технології // Там само. – С. 88–97; *Духновська Г. І., Кучерявий Ю. Р., Лозниця Я. С.* Автоматизована інформаційно-пошукова система Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України // Там само. – С. 125–132; *Войцехівська Н. П., Джурджа Л. В., Лозова С. Ф.* АПС “РЕП” на документи Держархіву Київської області // Там само. – С. 140–143; *Сохань О. В.* Автоматизований банк даних “Джерела з історії УПА” як складова частина Національної архівної інформаційної системи “Архівна та рукописна Україніка”: Національна зведена система документальної інформації” // Там само. – С. 144–147; *Кулешов С. Г.* Організація функціонування документальних інформаційно-пошукових систем / Голов. архів. упр. при Кабінеті Міністрів України, УДНДІАСД. – К., 1998. – 26 с.

⁸⁹ *Дубровіна Л. А., Костенко Л. Й., Павлуша Т. П.* Книжкова спадщина України: електронна енциклопедія // Національна архівна інформаційна система України і “Архівна та рукописна Україніка. – К., 1996. – Вип. 1: Інформатизація архівної справи в Україні: сучасний стан та перспективи: зб. наук. пр. – С. 181–188; *Боряк Г. В.* Проект комп’ютерного довідника “Археобібліобаз” як складова “Архівної та рукописної Україніка” // Там само. – С. 189–192.

⁹⁰ *Широков А. В., Пещак М. М.* Структурна модель реєстрової частини словника української мови // Там само. – С. 154–174.

⁹¹ *Носевич В. Л.* Проблеми довгострокового зберігання електронних архівів у роботі Білоруського науково-дослідного центру електронної документації / пер. з рос. О. В. Бондаренко // Архіви України. – 2001. – № 3. – С. 65.

⁹² *Маньковський А. Л.* Організація комп’ютерного діловодства в установах. Програмно-апаратне забезпечення: метод. рекомендації / Голов. архів. упр. при Кабінеті Міністрів України, УДНДІАСД. – К., 1998. – 28 с.; *Його ж.* Системи комп’ютерного діловодства: сучасний стан та перспективи розвитку програмно-апаратного забезпечення / Голов. архів. упр. при Кабінеті Міністрів України, УДНДІАСД. – 36 с.; *Його ж.* Засоби захисту інформації в системах комп’ютерного діловодства / Голов. архів. упр. при Кабінеті Міністрів України, УДНДІАСД. – 40 с.

⁹³ Про затвердження переліку завдань (проектів) Національної програми інформатизації на 2004 рік, їх державних замовників та обсягів фінансування: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 березня 2004 р. № 181-р.

⁹⁴ *Маньковський А. Л.* Модель захищеного документообігу в установі // Студії з архів. справи та документознавства. – К., 1999. – Т. 4. – С. 102.

⁹⁵ *Сельченкова С. В.* Діловодство: практ. посіб. – К.: Інкунабула, 2009. – С. 141.

⁹⁶ *Кулешов С. Г.* Українське документознавство: сучасний стан та перспективи розвитку // Студії з архів. справи та документознавства. – К., 1999. – Т. 4. – С. 96.

⁹⁷ *Загорецька О. М., Кузнецова Л. В., Кулешов С. Г.* Стандартизація в галузі справочинства в Україні: невирішені проблеми // Архіви України. – 2001. – № 1/2. – С. 11–20.

⁹⁸ *Загорецька О. М., Кузнецова Л. В., Кулешов С. Г.* Стандартизація в галузі справочинства в Україні: невирішені проблеми // *Архіви України.* – 2001. – № 1/2. – С. 13, 15; *Кулешов С. Г.* Нові навчальні видання з документознавства // *Студії з архів. справи та документознавства.* – К., 1999. – Т. 4. – С. 201–204; *Швецова-Водка Г. М.* Типологія документа: Навч. посібник для студентів ін-тів культури / Рівн. держ. ін-т культури. – К.: Кн. палата України, 1998. – 80 с.

⁹⁹ *Мешков Д. Ю.* Електронний документ: обіг, зберігання, використання, законодавчі аспекти. Досвід ФРН (1990–200) // *Архіви України.* – 2001. – № 6. – С. 73–87; *Іствуд Т.* Експертиза цінності електронних документів // *Архіви України.* – 2002. – № 1/3. – С. 232–236; *Носевич В. Л.* Проблеми довгострокового зберігання електронних архівних матеріалів у роботі Білоруського науково-дослідного центру електронної документації // *Архіви України.* – 2001. – № 3. – С. 65–74.

¹⁰⁰ *Гордійчук Г.* Досвід впровадження і застосування електронного документообігу в джерелах комплектування Держархіву Херсонської області – Херсонській облдержадміністрації та регіональному відділенні фонду державного майна // *Студії з архів. справи та документознавства.* – К., 2000. – Т. 6. – С. 84–85; *Окорокова Л. Л., Левченко Л. И.* Створення страхового фонду на цифрових носіях в Держархіві Миколаївської області (з досвіду роботи) // *Студії з архів. справи та документознавства.* – К., 2000. – Т. 6. – С. 85–87; *Маньковський А. Л.* Спеціалізовані системи автоматизації діловодства і документообігу // *Студії з архів. справи та документознавства.* – К., 2002. – Т. 8. – С. 142–146.

¹⁰¹ *Дудченко С. В.* Электронный документ как полнотекстовый, справочный и библиографический первоисточник // *Культура народов Причерноморья.* – 2002. – № 50, Т. 3. – С. 59–64; *Гладун А. Я., Журавльов Ю. Д., Штонда В. М.* Методологічні аспекти створення системи корпоративного електронного документообігу // *Наук. зап. / Нац. ун-т “Києво-Могилянська академія”.* – К., 2003. – Том 21: Комп’ютерні науки. – С. 96–102 та ін.

¹⁰² *Кулешов С. Г.* Українське документознавство: сучасний стан та перспективи розвитку // *Студії з архів. справи та документознавства.* – К., 1999. – Т. 4. – С. 97; *Його ж.* Чи входить книгознавство у документознавство (до проблеми структуризації документознавства) // *Бібл. вісн.* – 1999. – № 5. – С. 12–13.

¹⁰³ *Його ж.* Чи входить книгознавство у документознавство (до проблеми структуризації документознавства) // *Бібл. вісн.* – 1999. – № 5. – С. 12–13.

¹⁰⁴ *Кулешов С. Г.* Документознавство: Історія. Теоретичні основи / УДНДІАСД, ДАКККіМ. – К., 2000. – С.44.

¹⁰⁵ Там само. – С. 114.

¹⁰⁶ Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22 травня 2003 р. № 851–IV // *Відомості Верховної Ради України.* – 2003. – № 36. – Ст. 275.

¹⁰⁷ Про електронний цифровий підпис: Закон України від 22 травня 2003 р. № 852–IV // *Відомості Верховної Ради України.* – 2003. – № 36. – Ст. 276.

Проведено исследование истоков электронного документообращения как научного направления документообращения. Хронологические границы исследования: нижняя граница связана со временем внедрения в Украине механизации и автоматизации деловых процессов – середина 1920-х годов. Верх-

няя граница – принятие законов Украины “Об электронном документе и электронном документообороте” и “Об электронной цифровой подписи”.

Ключевые слова: электронное документоведение; электронный документ; унификация; стандартизация; автоматизация; деловодные процессы; архивное дело; носители информации; автоматизированные системы; документалистика.

In this paper is researched the issue of electronic document studies as a scientific direction of document studies. The chronological limits of research are: lower limit is associated with the establishment in Ukraine of researches in the field of implamintation mechanization of the documentation process that is the middle of 1920s; the upper limit is associated with the Laws of Ukraine “On Electronic Documents and Electronic Documents Circulation” and “On Electronic Digital Signature” that is 2003.

Keyword: electronic document studies; electronic document; unification; standardization; automation; records management; archival affairs; information medium; automated systems; documentalystica.